

A birtokon belüliség illúziójától a kisemmizettség bizonyosságáig

Szabédi László és a Bolyai Tudományegyetem

Öbbs évvel a rendszerváltozás után hagyta el a nyomdát egy volt középszintű pártvezető emlékidéző könyve, amely véleményem szerint – akarva-akaratlan – gyökeresen új megvilágításba helyezi a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem történetének, valamint az erdélyi költő és tudós, Szabédi László életének kis híján egybeeső utolsó éveit, hónapjait.

Az intézmény volt a fiatalabb. Felállítását a Groza-kormány előterjesztésére 1945. június 1-jei hatállyal rendelte el a román király, részint talán azért, hogy a Kolozsvárt 1872-ben létesített magyar egyetem működésének folytonossága megszakadjon, részint pedig feltehetően azért, hogy az új létesítmény a második világháborút követő béketárgyalásokon az ország kisebbségpolitikájának „helyességét” bizonyítsa.

Szabédi László volt az idősebb. Már betöltötte negyvenedik életévét, amikor 1947 októberében meghívták tanárnak a Bolyai Tudományegyetemre. Az intézménynek és tanárának a sorsa ekkortól kezdve, előbb a birtokon belüliség illúziójának, majd a kisemmizettség bizonyosságának a jegyében, összefonódott. Különösen érvényes ez a megállapítás az intézmény történetének utolsó évére.

A korszak Kelet-Európájában a birtokon belüliség illúzióját az a tévhit támogatta, hogy bármi történjék is, mindig marad megóvandó érték, és marad lehetőség is az értékek megóvására. A fondorlatos kényszer mellett részben ez a – végül gyorsan foszló – tévhit magyarázza Szabédi László szerepvállalását 1959-ben, a gyászos emlékü kolozsvári „egyetemegyesítő” gyűléseken.

Miután a szélső baloldali nacionalizmus rátalált a nemzeti elkülönülés elleni küzdelem demagóg jelszavára, szinte magától adódott a Bolyai Tudományegyetem felszámolásának az „egyetemegyesítő” receptje is, amelyet az országos diákszövetség akkori elnöke és a kommunista párt központi bizottságának akkori szervezőtitkára – egyik is, másik is a politikai élet későbbi csúc szereplője – azonnal alkalmazni kívánt.

Az alkalmazás érdekében összehívott gyűlésekről a korabeli sajtó, például a kolozsvári című tartományi napilap, közlemények (nyilván sokszorososan ellenőrzött) sorozatában adott hírt. Évtizedek múltán felidéztek emlékeiket az „egyetemegyesítő” gyűlések résztvevői, köztük az egykori tanítvány, az egykori tartományi párttitkár, valamint az egykori tanártárs, a legmeggyőzőbb körültekintéssel talán éppen ez utóbbi.

Az „egyetemegyesítés” gondolatát megfogalmazó bukaresti diákszövetségi konferenciát, amint az említett napilap közleményeiből kitűnik, a kolozsvári Egyete-

miek Házában és más helyszíneken 1959. február 26-ától kezdve további rendezvények követték: a kolozsvári felsőoktatási intézmények párttag és tagjelölt tanároknak, valamint párt-, IMSZ (azaz ifjúmunkás szövetségi) és diákegyesületi aktívájának, a kolozsvári felsőoktatási intézmények tantestületi tagjainak, valamint a kolozsvári felsőoktatási intézmények hallgatóinak a nagygyűlése.

A volt tanártárs emlékiratában felidézi, hogy Szabédi László az 1959. február 27-ei tanári nagygyűlés szünetében, a körülötte állók egyikének kérdésére válaszolva, megfogalmazza: nincs szándékában felszólalni, mert esetleg olyasmit mondana, „ami nem lenne a felsőbbség tetszésére”, majd megjegyzést fűz ahhoz a (munkás szájába adott) szónoki fordulathoz, amely szerint „az üllőnek, a kalapácsnak s a megmunkált fémnek teljesen közömbös az, hogy milyen nyelven beszél a munkás”. Szabédi László szerint a példázat aligha lehet érvényes abban az esetben, amikor a munkának „eszköze és anyaga éppenséggel a nyelv” (Antal 2003, IV, 42–43).

A beszélgetésnek sok tanúja volt, érthető tehát, hogy a tartalmáról értesülő szervezők miért tartották fontosnak a társai körében nagy tekintélynek örvendő Szabédi Lászlót szándéka elleni felszólalásra készíteni.

A volt tanártárs emlékirata szerint 1959. február 28-án a nagygyűlést irányító központi bizottsági szervezőtitkár dobogóra hívott egyetemi tanároktól követelte az előző nap gyűlésszünetében elhangzott szavak megismétlését. Majd miután akadt valaki, aki a beszélgetést nyilvánosan felidézte, került sor Szabédi László felszólalására, amelynek szövegét évtizedek múltán a volt tanítvány tette közzé a hagyatékban fennmaradt másolat alapján.

A szöveg megjelenésekor nyilvánvalónak tűnt, hogy kitételei nagymértékben zavarhatták a gyűlés szervezőit. A zavaró kitételek közül a következőt idézném: „Némelyek azt mondják, hogy a főiskolások országos konferenciájának határozataiban lényegileg a B. egyetem megszüntetéséről, a Babeş egyetembe való beolvasztásáról van szó” (Kántor 1998, 133).

Az emlékirat szerint a beszédet szinkrontolmácsolásban hallgató szervezőtitkár ingerültségét különösen a Groza-kormány egyetemalapító érdemeinek, a Bolyai Tudományegyetem addigi munkájának, valamint az újonnan létesítendő román-magyar egyetem szerepének a méltatása váltotta ki. A durván kioktatott Szabédi Lászlót egyes „belátásra” hajlamosabb kollégái (?) újabb, önbírálatot megfogalmazó hozzászólásra beszélték rá. Bár az emlékezők egy része nem biztos abban, hogy az önbírálat 1959. március 1-jén valóban elhangzott volna, jómagam feltételezem, hogy az *Igazság* 1959. március 4-ei száma az önbírálat *elhangzása után* idézett belőle mindenki okulására szolgáló mondatokat. Okító célzatú egyébként a beszéd szerkesztői bevezetésnek az utalása Szabédi 1959. február 28-ai szereplésére is: „Első felszólalásában Szabédi László egyetemi tanár a kolozsvári V. Babeş és a Bolyai egyetem egyesítéséről beszélt, s főleg az új szervezési formával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott. Ez alkalommal felszólalásában néhány helytelen megfogalmazás volt” (Szabédi 1959, 2).

Nyilvánvaló, hogy a második felszólalás, amelynek két részletét alább idézem, az első felszólalás „helytelen” megfogalmazásait hivatott helyesbíteni:

„[...] engem a tantestületi tagok tegnapi tanácskozásán kemény, de igazságos bíráló ért. Most azért kértem szót, hogy megmondjam, ezt a bírálót teljes egészében elfogadom. A különálló nemzetiségi egyetem múltjának pozitív értékelése alkalmas lehetett arra, hogy a gyanakvás csíráit ültesse el a lelkekben, magyar kartársaiméban csakúgy, mint román kartársaiméban [...]

Szívem minden melegével köszönöm Önöknek ezt a tanulságot, és kívánok sok sikert jövő együttműködésünkhöz. Engedjék meg, hogy ehhez megígérjem a magam segítségét is” (Szabédi 1959, 2).

Az egykori tartományi párttitkár egyike azoknak, akik a második beszéd elhangzását illetően bizonytalanok. Mint jelzi, nem emlékszik arra, hogy „Szabédinak ez a hatalom előtt teljesen kapituláló szövege nyilvánosan elhangzott-e”. Nincs kizárva – fűzi hozzá –, hogy „csak megírták velem, s utána közzétették. A gondosan szerkesztett szöveg mindenestre az ő kezére vall” (Tompa 1995, 225).

Ismétlem, jómagam feltételezem, hogy a beszéd elhangzott, hiszen sem közvetlenül a gyűlések után, sem pedig a későbbiekben akkori kolozsváriként senkitől nem hallottam még célzást sem arra, hogy az 1959. március 1-jei nagygyűlés valamelyik résztvevője akkor és ott nem, csak három nap múlva, a lap hasábjain találkozott Szabédi László hozzászólásának a szövegével. Emlékszem viszont annak a ténynek a szorongó és szorongató felemlítésére, hogy Szabédi László utolsó mondatának az elhangzása után („Engedjék meg, hogy ehhez megígérjem a magam segítségét is”) a központi bizottsági szervezőtitkár gúnyos hangon jegyezte meg: „Na, azt majd meglátjuk!” Elképzelhető persze, hogy csak a megfélemlítettek fantáziája szötte tovább a történetet a lapközlemény nyomán. Megjegyezném azonban, hogy az elnyomó stratégiát és taktikát alkalmazó hatalom fantáziája sokkal élénkebbnek és hatékonyabbnak bizonyult azokénál, akiket minden eszközzel elnyomni szándékozott.

Szabédi László második hozzászólásának a szövegét lapbeli megjelenéséhez híven idéztem egyik konferencia-előadásomban 1992-ben (ugyanúgy idézte egyébként a Szabédi Lászlóról értekezni próbáló egykori tanítvány is 1999-ben). Azóta bizonyossá vált, hogy már 1992-ben megjegyzést kellett volna fűznom a hozzászólás utolsó előtti mondatához. A lapban ugyanis – hadd ismételjem meg – az utolsó előtti mondat így szerepelt: „Szívem minden melegével köszönöm Önöknek ezt a tanulságot, és kívánok sok sikert jövő együttműködésünkhöz” (Szabédi 1959, 2; Mózes 1998, 21; Kántor 1999, 168). Az egykori tartományi párttitkár viszont 1995-ben, feltehetően eredeti kézirat nyomán, a következőképpen idézi a mondatot: „Szívem minden melegével köszönöm önöknek ezt a tanulságot, és kívánok sok sikert jövő együttműködésünkhöz” (Tompa 1995, 225).

Az „Önöknek” nagy, illetve kis kezdőbetűs írásmódja itt nem érdemel figyelmet. Annál beszédesebb a birtokos személyjel eltérése az „együttműködésünkhöz”, illetve az „együttműködésünkhöz” szóalakban. A szöveg logikájának az utóbbi felel meg, szemben az előbbivel, amelynek ellentmondása a szöveg záró mondatával nyilvánvaló: „Engedjék meg, hogy *ehhez* megígérjem a magam segítségét is.”

A reménybe való kapaszkodás helyett a zárlat a kisemmizettség és kirekesztettség bizonyosságának a számvetése. Az utolsó előtti mondatban az „együttműködé-

sükhöz” szóalak jelentése a visszájára fordul, s színt vált az utolsó mondat jelentése is: az adott összefüggésben a megígért „segítség” sajátos, tragikus megvalósulására utal. Ez pedig egészen más, mint amiről eddig a Szabédi-értelmezők többsége írt és beszélt.

A hozzászóló hagyatékából előkerült levélfogalmazványok, -töredékek, -másolatok és -fordítások mintha késleltető mozzanatokról árulkodnának, valójában inkább a rendtevézés szándékáról tanúskodnak. Szabédi László befejezte a magyar nyelv őstörténetéről szóló könyvét, s mert tudja, hogy ennek (legalábbis közeli) megjelentetésére nincs remény, a kézirat sorsát abszurd módon az elnyomó hatalom egyik vezető képviselőjének ajánlja figyelmébe.

A volt tanítvány közlésében napvilágot látott egyik Szabédi-levelet hagyakozásként, afféle végrendeletként olvashatjuk, figyelve arra is, hogy a levél bevezető sorai két különböző kiadványban – talán a románból történő „visszafordítás” esetlegességének „köszönhetően” (?) – variánsként szerepelnek. Az első változat: „Titkár Elvtárs! Sietek, és *talán* nem fejezem ki magam a *kellő* pontossággal. Életem *mélypontjára jutottam*. Bármely órában *letartóztathatnak*. Ebben a *kétségbeesett* pillanatban engedje meg, hogy közöljem Önnel a következőket [...]” (Kántor 1998, 136). A második változat: „Titkár elvtárs! Sietek, és *lehet*, nem fejezem ki magam a *megfelelő* pontossággal. Életem *delére értem*. Bármely órában *elfoghatnak*. Ebben a *reménytelen* pillanatban engedje meg, hogy a következőket közöljem önnel [...]” (Kántor 1999, 171).

A „Titkár elvtárs!” megszólítással valójában szélesebb társadalmi kör figyelmébe ajánlott könyv kiadására csak 1974-ben került sor. Közreadásában talán az akkori hivatalosság ama szándéka is tetten érhető, hogy a könyv megjelenése feledtesse a nem feledhető: Szabédi László 1959. április 18-án vonat elé fekvébe váltott ígéretét.

A Bolyai Tudományegyetem önálló intézményként több mint tíz héttel túlélte egykori tanárát. ❧

I R O D A L O M

ANTAL ÁRPÁD 2003. A történések színe és visszája. Tánczos Vilmos beszélgetése dr. Antal Árpád irodalomtörténész professzorral. I–IV. *Székegyföld*, VII, 6, 43–74; 7, 27–58; 8, 29–61; 9, 31–60.

KÁNTOR LAJOS 1998. Szabédi egyeteme (1994). In *Szabédi napjai*. Emlékezések, tudományos előadások Kolozsvárt, 1992–1997. Összeállította Cseke Péter. Kolozsvár, Komp-Press, 109–137.

1999. *Erdélyi sorskerék*. Szabédi László és a történelem. Budapest, Balassi Kiadó.

MÓZES HUBA 1982. Szabédi László nyomtatásban megjelent írásai. (Repertórium.) In Szabédi László: *Rózsabullató fa*. Versek és műfordítások. Válogatta, az előszót írta és a függelékét összeállította Mózes Huba. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 197–221.

Az egészet akartam. 1984. Szabédi Lászlóról és életművéről. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó.

ASzabédi-filológia árkusa 1998. (1992). In *Szabédi napjai*. Emlékezések, tudományos előadások Kolozsvárt, 1992–1997. Összeállította Cseke Péter. Kolozsvár, Komp-Press, 17–21.

SZABÉDI LÁSZLÓ 1959. [Felszólalás a kolozsvári felsőoktatási intézmények hallgatói előtt.] *Igazság*, XX, 52, 2.

TOMPA ISTVÁN 1995. *Hogyan történetet?* Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó.